

Kolovec – zgodovina in gozdarstvo

Tomaž KOČAR*

Na Kranjskem, blizu stolnega mesta Ljubljane, še bliže pa mestu Kamnik, stoji graščina Kolovec. Tako nekako bi, recimo pred dobrimi 300 leti zapisal J. V. Valvasor. Kolovški gozdovi, nekdanja graščinska last in po 2. svetovni vojni zaplenjeni, so do avgusta leta 1993 predstavljali enega večjih gozdnih kompleksov družbene lastnine, s katerimi je gospodarilo Gozdno gospodarstvo Ljubljana. Po denacionalizacijskem postopku so bili vrnjeni zadnjemu lastniku pred začetkom 2. svetovne vojne – Staretom. Ležijo v katastrski občini Rova, to je v bližini Radomelj, odnosno Volčjega potočka, torej na območju občin Domžale in Kamnik. Kolovec leži nekako na prehodu v Tuhinjsko dolino in dalje na Štajersko, seveda ne v današnjih prometnih razmerah. Sicer pa je glavna pot, kot še danes iz Kranjske na Štajersko, vodila po Črnem grabnu, se pravi prek Trojan. To pot so poznali že davni narodi, ki so prebivali v teh krajih pred prihodom Slovanov, tako tudi Rimljani, ki so imeli postojanko na Trojanah (Atrans). Tudi na Kolovcu so leta 1834 in 1846 našli rimske izkopanine pa, tudi pri spodnjem Kolovškem (Staretovem) gradu. Kot sem že omenil, je bil Kolovec v srednjem veku na prehodu iz Kranjske v Tuhinjsko dolino in dalje na Štajersko. Stari kolovški grad na hribu (n.v. 480 m) je torej obvladoval to starodavno pot in po ljudskem izročilu naj bi bili prvotni lastniki roparski vitezi. Ti so napadali karavane, ki so tod mimo potovale v Tuhinjsko dolino ali iz nje. Grad naj bi zgradili podložniki s tlako. Kamenje za zidovje so menda nosili iz soteske Šomenček pod Palovčami, apno pa so žgali ob sotočju obeh potokov. V velikih kletih pod ruševinami gradu naj bi

še zdaj bili veliki sodi, polni vina, a vhoda ni najti. Zasut naj bi bil tudi zasilni izhod iz grajske kleti, ki je vodil h Konjskemu grabnu. Tako govori ljudsko izročilo o starem kolovškem gradu, katerega razvaline so še danes dobro vidne. Sicer pa je stari grad Kolovec (Gerlachstein) prvič omenjen že 20. maja 1282 v listini ljubljanskega križevniškega reda, kjer se med pričami omenja vitez Friderik de Gerlochstayn, leta 1287 pa je omenjen tudi Tybaldus de Gerlochstein. Po Valvasorju so bili leta 1315 lastniki Kolovca bratje Asuin, Gerloh in Nikolaj. Omenjajo se še drugi kolovški gospodje – v letih 1328, 1332, 1336, 1338 in 1351. Leta 1389 je omenjena zadnja potomka Elizabeta iz Kolovca, ki je stopila v samostan Velesovo in leta 1391 postala opatinja (prednica). Kolovška posest je prešla v last gospodov s Hmeljnika (Turjaški), ki so bili sorodniki Kolovških. Grad naj bi bil v razvalinah že pred letom 1444, a obnovljen, če je Valvasorjevo poročilo pravilno. Stari Kolovec (Gerlochstein) naj bi po nekkih virih uničil potres 25. 1. 1348 (Potresni zbornik, Tolmin, 1980, str. 30) ali pa v letu 1349 (Gozdarski vestnik 1954, str. 178). V avstrijski fevdni knjigi iz leta 1432 so Kolovec imenovali Gerlachstain. Okrog leta 1467 naj bi Kranjski deželni glavar Andrej Hohenwart, poročen s Suzano Turjaško, zamenjal svoja posestva v Beli Krajini z gospodi s Hmeljnika za Kolovec. Turjačanom so bila namreč posestva v Beli Krajini bližja, in tako pridejo na Kolovec Hohenwarti. Valvasor poroča, da sta leta 1479 za Erhardom prevzela posest brata Štefan in Andrej, odnosno po dogovoru najprej Andrej, pozneje pa Štefan Hohenwart in njegovi sinovi. Prav tako po Valvasorju so bili leta 1530 lastniki Kolovca Ludvik in njegov sin Abel, poročen s Turnovo hčerjo, ki je bila lastnica Kolovca tudi leta 1560, ko je grad pogorel.

* T. K., dipl. inž. gozd., Gozdno gospodarstvo Ljubljana, 61000 Ljubljana, Tržaška 2, SLO

Valvasor razmišlja o nastanku imena Kolovec. Ta naj bi nastal iz osnove kolo, kolar ali po strmem kolovozu, ki je vodil h gradu vrh hriba, odnosno po kolovozih in kolarjih, ki so prebivali ob poti proti tuhinjski dolini in Štajerski. Bolj verjetna pa je razlaga Luke Pintarja, da sta tako slovenski Kolovec kot nemški Gerlochstein dobila ime po dolгих kolih, ki naj bi jih za izdelovanje kopij v srednjem veku sekali v kolovških gozdovih... Sicer pa je slovensko ime Kolovec prvič omenjeno v listinah leta 1584. Stari kolovski grad opisuje Valvasor kot Stari ali Pusti grad, ki da je imenitna trdnjava s tremi okroglimi stolpi, strelnimi linami ter močnim obzidjem, ki naj bi imelo nekakšno kovinsko vezavo. Valvasor meni, da naj bi bila tu nekdaš celo rimska trdnjava. Po ljudskem izročilu naj bi grad napadli Turki, a ga niso mogli zavzeti, saj je imel tudi obrambni jarek. Še po 1. svetovni vojni so bile ruševine gradu dobro ohranjene, a so jih Bunčkovi (Vrenjak) porušili in pozneje porabili za gradnjo hleva. Bunčkova domačija na Kolovcu je 31. maja 1939 do tal pogorela (razen svinjakov).

Utrdba – stari grad, naj bi bil sestavljen iz dveh delov, ločenih med seboj s širokim jarkom. Vzhodni, starejši del je bil pravokotne oblike, z dvema ali tremi notranjimi stolpi, zgrajen iz velikih, kamnitih blokov. Zahodni, mlajši pa je bil nepravilne, štirikotne oblike s polkrožnimi ali okroglimi obrambnimi stolpi. Po Valvasorju naj bi se v tej utrdbi po izselitvi graščakov skrivali kmetje v času turških vpadov. Kolovski naj bi takrat – niže poleg pristave, kjer je bilo polje že okrog leta 1530 – zgradili nov grad. Zgradil naj bi ga Abelov sin, Andrej Hohenwart. V letu 1560 naj bi stari grad vrh hriba pogorel in ga pozneje niso več obnovili. Iz leta 1522 so znani tudi zapisi, ko so se podložniki kolovške graščine pritožili deželnemu sodišču zaradi kratenja pašne in gozdne pravice v kolovških gozdovih, ki so jo imeli že od nekdaš. Tudi leta 1584 so se ponovno pritožili zaradi omejevanja uporabe lesa in pašne v teh gozdovih. Sodišče jim je te pravice vnovič priznalo, a prepovedalo jim je sečnjo smrek, hrastov, jablan in drugih dreves, »tanjših kot je moška noga pod kolenom«. Tudi v 17. in 18. stoletju so se podložniki pritoževali Kolovski gosposki

zaradi kratenja pravic pašne na Želodniku, ki je bil last Kolovške graščine. Za to pravico so morali plačevati Kolovski gospodski pol krone in eno kuro. Spor je trajal več kot sto let.

Kolovski graščaki so bili bogati, kar pričajo sezname, ki jih je sestavil Kozma Hohenwart leta 1628. Od Andreja je posest nasledil sin Lenart (1575–1650), ki je bil tudi prisednik stanovskega sodišča in poveljnik Kranjske konjenice. Njemu je sledil najmlajši sin Krištof. Julija 1679 je tudi spodnji kolovski grad pogorel do tal in do leta 1683 ga je obnovil Jurij Žiga Hohenwart (1644–1727). Žiga je dal leta 1702 postaviti na Kolovcu kapelo sv. Terezije, v kateri so lahko opravljali bogoslužje po posebnem pismu – dovoljenju papeža Klementa XI. Kapela je bila šesterokotna, široka 5 m in visoka 4,5 m. Zvonec ob vhodu so ulili leta 1765 v livarni Ivana Jakoba Samasse v Ljubljani. Leta 1766 je bila kapela obnovljena.

Jurija Žiga H. je nasledil Franc Karel, rojen leta 1691. Njegov naslednik je bil 28. 1. 1773 na Ravnah rojeni Jurij Jakob H. Ta je umrl leta 1806 in prepis posestva je bil narejen šele na prošnjo sina Franca Jožefa H. 6. februarja 1806. Ta je bil gubernijski svetnik, komornik in lastnik več gospostev v Iliriji (1809–1813 francoska okupacija!). Franc Jožef H. je podaril 1. januarja 1829 Kolovec bratu Andreju Konradu, ki je bil tudi komornik (uradnik v neposredni službi vladarja) in nosilec francoskega reda častne legije ter oficial državnega sveta. Andrej Konrad je bil sicer najmlajši sin Jurija Jakoba H., rojen 15. 11. 1794. Bil je dvorni svetnik pri deželni vladi in se je leta 1861 preselil na Dunaj. Že 26. 5. 1855 je grad in posestvo Kolovec prodal za 55.000 goldinarjev Ljubljancu Janezu Nepomuku Mühleisnu, ta pa je prodal pozneje posest neki pruski družbi, ki pa ni mogla posestva izplačati, zato je vzel Mühleisen Kolovec nazaj in ga 18. 8. 1870 prodal za 57.000 goldinarjev Staretom iz Mengša (Alojz, Fani, Mihaela, Miško, Anton, Ferdinand, Jože in Feliks). Feliks s Kolovca je 17. 1. 1881 od brata Mihaela, ki je živel v Mengšu, odkupil 1/7 posesti za 8000 goldinarjev, 14. 1. 1887 pa od svojih bratov Alojzija, Antona, Ferdinanda in Jožeta ter sestre Fani za

30.000 goldinarjev še drugih 5/7 kolovške posesti in tako postal edini lastnik Kolovca. Leta 1926 je napisal darovnico in leta 1932 so postali dediči Vlado, Sašo, Feliks, Hela – poročena Rus, soproga mestnega fizika in Ana, poročena Lenarčič, soproga inž. M. L. z Vrhnike. Feliks st. Stare je umrl 24. 8. 1940 na Ruperč Vrhu, kjer je nazadnje živel, in so ga pokopali v družinsko grobnico na Rovah. Med okupacijo so Nemci Starete postopoma razlastili (Reichsgau, Kärnten), partizani pa so grad med 2. svetovno vojno (30. 4. 1943) zažgali, ker so v njem bivali Nemci, oziroma da se vanj ne bi vselili (Nemci).

Če se povrnemo nazaj v 17. oziroma 18. stoletje, sta bila za tiste čase pomembna dva kolovška grofa. Prvi je bil Franc Erazem H., rojen 20. 5. 1650, umrl 1. 10. 1714. Raziskoval je rodovnike in v latinščini napisal dve deli, ki pa sta ostali v rokopisu. Bil je član Akademije delovnih (Academia operosorum), ki je delovala v Ljubljani v letih 1693–1725. Drugi pomemben Hohenwart iz Kolovca, je bil Franc Ksaverij, rojen 24. 5. 1771, ki je že kot 7-letni deček prišel k stricu Žigi v Firence (leta 1778) v uk. Stric Žiga je leta 1790 odšel na Dunaj in vzel nečaka s seboj. Žiga je postal tam nadškof, Franc Ksaverij pa je študiral medicino in montanistiko. Po končani študiji je veliko potoval – po kopnem in po morju. Njegov mentor je bil baron Žiga Zois. 15. avgusta 1795 se je z Valentinom Vodnikom in dr. Pinhom povzpел na Triglav (prvi zapisan vzpon na Triglav je iz leta 1778!). Tega leta je postal tudi okrajni komisar v Ljubljani, 1803 pa glavarjev namestnik v Kopru. Kot okrožni ljubljanski glavar je leta 1809 organiziral deželne brambovce. Leta 1816 je postal gubernijski svetovalec v Benetkah, a se je leta 1820 zaradi bolezni odpovedal državni službi in se posvetil ekonomiji in montanistiki. Od 1827 do 1834 je bil predsednik kranjske kmetijske družbe. Franc Ksaverij H. je imel tudi največ zaslug za ustanovitev Deželnega muzeja v Ljubljani. Napisal je tudi prvi vodnik po zbirkah tega muzeja ter vodnik po Postojnski jami. Umrl je 29. 8. 1844.

Iz »avstrijskih časov«, morda tudi pozneje, je znano, da je v gozdu na Kolovcu nad Bunčovo hišo neki neznanec izdeloval –

ponarejal denar (ulival kovance). Živel in skrival se je pri Bunčku (Vrenjak).

Zadnji lastniki Kolovca pred 2. svetovno vojno – Stareti, ki so posest kupili leta 1870, so osnovali tudi lesno industrijo v Preserjah. Feliks Stare je namreč tam zgradil lesno tovarno. Tako je bila v letu 1895 ustanovljena firma »Grajsko-Kolovška lesna industrija Stare Feliks«. Postavil je vodno žago z dvema polnojarmenikoma, leta 1914 pa vgradil dve Francisovi turbini (29 KM). Leta 1922 je sin inž. Vladimir postavil še lokomobil (Lanz – 100 KM). Tako sta obe vodni turbini in lokomobila gnali dve žagi ter druge stroje in naprave. V začetku so izdelovali deske in deščice ter iz slednjih zaboje, pozneje pa lesno volno in doge za sode. V letu 1936 so npr. izdelovali zaboje, lesene jermenice, lesno moko in ležalne stole. Na leto so porabili okrog 6000 m³ lesa, pridobljenega v glavnem iz lastnih gozdov. V letu 1936 pa je imela tovarna toliko naročil, da so imeli lesa iz lastnih – kolovških gozdov premalo in so ga kupovali od posestnikov iz Tuhinjske doline, Črnega grabna in iz Moravškega. 22. 8. 1937 je precejšen del tovarniških poslopij, med njimi tudi žaga, pogorel, a so obrate še isto leto obnovili. Modernizirali so žago samico (izdelal Töniess v Ljubljani), usposobili polnojarmenik Vienna, v letu 1938 pa namestili še en polnojarmenik (Hofmann), ki je žagal hlodovino debeline celo do 70 cm premera. V letih pred 2. svetovno vojno je bilo v Staretovi lesni industriji zaposleno približno 50 do 90 delavcev.

Iz obdobja pred letom 1900 je zanimiv podatek o tako imenovanem »Križu na glajzih« – znamenje, ki ga je dal postaviti ob poti proti Kolovcu »v štengah pod Florjančkom« Feliks Stare v spomin na nesrečo, ki se je zgodila pri spravilu lesa. Stare je imel namreč verjetno v enem od velikih grabnov pod Starim gradom, položene ozke tirnice – zaradi lažjega spravila lesa. Pri prevozu lesa z vagončki pa se je 2. 4. 1897 smrtno ponesrečil delavec Serko Franc Šancelnov oziroma Grčarjev iz Dupelj. Na znamenju pod križanim je bila oljnata slika, ki je ponazarjala nesrečo ter napis. Znamenje je bilo uničeno med 2. svetovno vojno.

Gozdovi Kolovške graščine so nastali z

oplodnimi sečnjami (naravna obnova in spolnilitve s smreko). Stareti, ki so rabili les za svojo lesno industrijo, so v svojih – koloških gozdovih dosledno zatirali listavce, ker so jih imeli za plevel (vpliv stare nemške šole!). Odstranjevali so jih že pri čiščenju ali pa so jih ob prvih redčenjih žgali v oglje (ostanki kopišč, predvsem v oddelkih, kjer prevladujejo iglavci, so bili po 2. svetovni vojni še dobro vidni). Ko so spoznali škodljivost tega početja (škodljivci, vetrolomi, snegolomi itn.), so leta 1930 prenehali z iztrebljanjem bukve. Stare je odkupil nekaj kmetij in obdelovalnih zemljišč in jih pogozdil s smreko ter s tem povečal svojo gozdno posest. Sadike smreke so vzgajali v lastni drevesnici, ki jo je imel Stare v Mengšu. Tu je namreč leta 1927 osnoval Stare Saša drevesnico z gozdniimi sadikami ter gozdno semenarno za proizvodnjo gozdnih semen, slednje kot prvo v takratni Jugoslaviji. V sedanjih oddelkih: 5.a, del 26., južni del 28.c, 39.b, 40.b, 41.b in 46. gozdnega predela Kolovec je prva generacija smreke sicer lepo uspevala, a se je pojavljalo veliko rdeče gnilobe. Leta 1930 je nastopil službo gozdarja na Kolovcu Konrad Volmajer.

Pred letom 1935 so v teh gozdovih gospodarili enodobno z goloseki, po gozdno-gospodarskem načrtu, ki ga je za kološke gozdove izdelal inž. Odlasek za obdobje 1935–1944, pa beiralno. Po letu 1930 so bukev celo podsajevali! Omenil sem že, da so leta 1941, ob okupaciji, Nemci zaplenili posestvo Kolovec, 16. X. 1945 pa so ti gozdovi prišli pod Začasno upravo ministrstva LRS za gozdarstvo in za oskrbnika je bil imenovan Konrad Volmajer. 11. januarja 1949 so ti gozdovi kot SLP (splošno ljudsko premoženje) prešli v upravljanje in gospodarjenje pod Gozdno gospodarstvo Ljubljana, Konrad Volmajer pa je bil postavljen za upravitelja Gozdne uprave Kamnik. Ker spada k.o. Rova, v kateri so tudi kološki gozdovi, pod občino Domžale, je s temi gozdovi gospodarili pozneje Gozdni obrat Domžale, po letu 1977, ko se je Gozdno gospodarstvo reorganiziralo, pa so kološki gozdovi ponovno prešli v gospodarjenje pod TOZD Gozdarstvo Kamnik. Končno pa so po osamosvojitvi Slovenije, spremembi družbenega sistema, reorganizaciji gozdar-

ske službe, predvsem pa denacionalizaciji dela družbenega (državnega) premoženja, kološke gozdove vrnili Staretom, ki so bili kot že rečeno, zadnji lastniki tega premoženja pred začetkom 2. svetovne vojne (odločba o denacionalizaciji, odnosno vrnitvi izdana v začetku avgusta 1993). Trenutno po pogodbi do 1. 1. 1994 gospodarji z njimi zadnji upravljalec in gospodar – Gozdarstvo Kamnik (opravljajo le sečnje slučajnih pripadkov!).

Po 2. svetovni vojni so tudi v koloških gozdovih, kot drugih državnih, nekaj let sekale »brigade«, sestavljene predvsem iz nekmečkega prebivalstva. Ti niso bili nevajeni ne večji težkega dela v gozdu, zato so se pogosto dogajale nesreče. Nesreče pa so pogosto prizadele tudi gozdove na Kolovcu. Tako je 6. avgusta 1896 vihar napravil precej škode, ko je podiral drevje. Ponoči iz 5. na 6. maj 1957 je vlažen, težek sneg polomil veliko drevja v teh gozdovih. Podobna nesreča se je zgodila ponoči iz 19. na 20. maj 1969. Pri tem so največ škode utrpeli umetni smrekovi nasadi (mono kulture), ki so še posebno neodporni proti naravnim nesrečam in škodljivcem.

Kolovski gozdovi z bližnjo in daljno okolico (Čmi graben, Kamniška Bistrica in dr.) so bili znani tudi iz obdobja francoske okupacije (1809–1813 Ilirske province), ko so tod stražili rokovnjači. Ti so med drugim ropali francoske blagajne, ki so jih prevažali, oziroma tovorili po Črnem grabnu in drugod. Pred rokovnjači pa ni imelo čisto miru niti domače prebivalstvo. Danes opuščeno kmetijo »Pri Čehu« sta Josip Jurčič in Janko Kersnik vnesla v svojo povest Rokovnjači kot Mozoljevino, prav tako pa tudi višjeležečo Paleževino, kot last rokovnjaškega poglavarja Groge. Iz bližnje preteklosti je zanimiva tudi Jernejčeva vodna naprava na Kolovcu. Vrenjak Janče-Jernejčev je bil mizar samouk. Severno od domačije je napeljal potoček v bazar, od tam pa vodo usmeril po betonskih ceveh do lesenega vodnega kolesa, ki je z žično vrvo poganjalo mizarske stroje v delavnici ali pa slamoreznico in mlatilnico na skednju. Ko je imel Jernejčev vse pripravljeno, da bi postavil še hišno elektrarno, je 6. januarja 1927 umrl za vnetjem slepiča.

Za okvirno predstavo o koloških gozdo-

vih v k.o. Rova naj navedem še nekaj osnovnih podatkov o kolovških gozdovih, da ne bom pisal samo o »zgodovini«, ki za gozdarsko stroko ni toliko pomembna ali pa zelo malo. Po gozdnogospodarskem načrtu enote Domžale za obdobje 1977–1986 (oddelki 1–54) takrat SLP lastništvo, je znašala površina gozdov 525 ha s povprečno hektarsko lesno zalogo 322 m³ (279 iglavcev in 43 listavcev), torej 86,7 % delež iglavcev, listavcev pa le 13,3 %. Prevladovala je predvsem smreka (nasadi!), precej je bilo tudi jelke, ki pa se močno suši. Nekaj je tudi rdečega bora, bukve, hrasta in drugih listavcev. Lesna zaloga se je v zadnjih letih (1982–1987) precej znižala, kar je posledica pogostega pojava žleda, nekako po letu 1960 pa množičnega sušenja jelke. Tudi kostanj, ki je zastopan v majhnem številu, je seveda močno ogrožen (sušenje – kostanjev rak). Tako kažejo najnovejši taksacijski podatki iz leta 1987 naslednje: na površini 529 ha gozdov znaša povprečna lesna zaloga po ha 275 m³, in sicer 223 m³ iglavcev, kar je za 20 % manj kot leta 1977 ter 53 m³ listavcev, kar je za 25 % več kot leta 1977. Skupna hektarska – povprečna lesna zaloga se je torej znižala za 14 % glede na stanje pred 10 leti. Poleg že omenjenih dveh glavnih vzrokov nižanja lesnih zalog pa se pojavlja pešanje tudi drugih drevesnih vrst, predvsem smreke, ki je prevladujoča drevesna vrsta v teh gozdovih. Po zadnjih podatkih (leto 1987) so deleži drevesnih vrst naslednji: iglavci – 81 %, listavci – 19 %, in sicer: smreka – 64 %, bukev – 10 %, jelka – 9 %, rdeči bor

– 8 % (prištet tudi macesen, ki pa nima omembe vrednega deleža), hrast – 4 %, plemeniti listavci (predvsem javor in jesen) – 3 %, preostali listavci – 2 %. Debelinska struktura je dokaj ugodna, saj je 54 % srednje debelega drevja (prsni premeri med 30 in 50 cm), 34 % je tankega drevja (prsni premeri do 30 cm), 12 % pa je debelega drevja (prsni premeri nad 50 cm). Skupne površine mladovja (mladje, gošča in letvenjak) ne presegajo 10 % skupne površine gozdov (okrog 40 do 50 ha). Gostota gozdnih komunikacij je dokaj visoka. Poleg traktorskih poti so bile zgrajene številne gozdne ceste, tako v Konjski graben, do Bunčka, do Florjančka, v Močila ter do Čeha. Močni nalivi v letih 1989 in 1990 so zelo poškodovali te komunikacije, zato so bila potrebna znatna sredstva za ponovno usposobitev cest in vlak v Kolovcu.

Gozdarji upamo in želimo, da bodo tudi novi lastniki dobro gospodarili s temi in drugimi gozdovi – v skladu z gozdarsko strokovnimi načeli.

VIRI

1. Britovšek Marjan: Razkroj fevdalne strukture, Slovenska Matica v Ljubljani, 1964.
2. Gozdnogospodarski načrt za GE Kolovec, 1935–1944, inž. Odiassek.
3. Gozdnogospodarski načrt za GE Kamnik, 1958–1967.
4. Gozdnogospodarski načrt za GE Domžale, 1977–1986, inž. Egart.
5. Gozdnogospodarski načrt za GE Domžale, 1987–1996, inž. Egart s sodelavci.